

Fázové transformace v titanu a jeho slitinách

Čistý titan: 2 alotropické modifikace

- α - Ti (do 882 °C), hexagonální mříž
- β - Ti (882 až 1668°C), BCC mříž

– s přísadovými prvky tvoří substituční tuhé roztoky α a β . Jako konstrukční materiál se používá i technicky čistý titan. Zpevnění intersticiálními prvky: kyslík z 0,18 na 0,4 hm.% → pevnost ze 180 na 480 MPa, nevýhodou je zkřehnutí)

Základní přednosti:

- nižší hustota oproti ocelím ($\rho = 4,55$ g/ccm),
- vysoká specifická pevnost při 250 – 500 °C, kde už nelze použít Al, Mg,
- vysoká pevnost i při záporných teplotách,
- odolnost proti únavovému porušení (povrch bez vrubů a rýh)
- vynikající korozní odolnost (velmi stabilní vrstva oxidu Ti)
- dobrá tvárnost za studena, u některých slitin superplasticita
- nízká teplotní roztažnost => nízká tepelná napětí
- velké možnosti ovládnutí struktury a vlastností pomocí tepelného zpracování

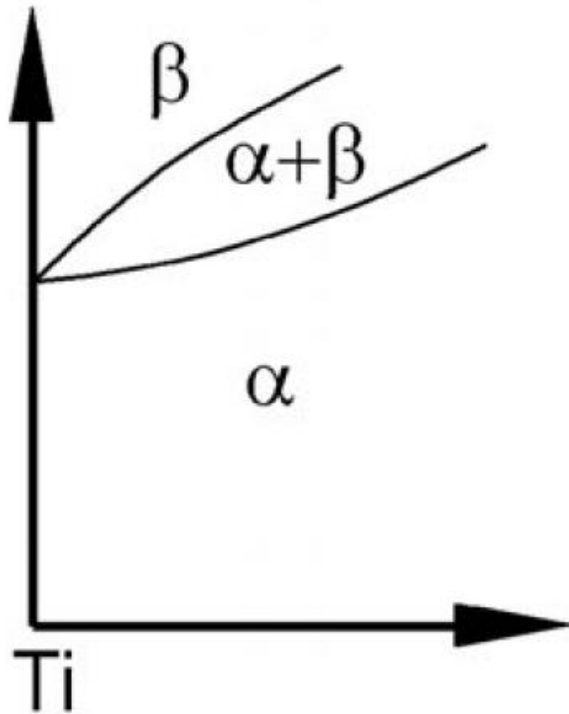

Klasifikace slitin na bázi titanu

- ***α slitiny*** – obsahují neutrální legující prvky, např. cín, nebo α stabilizátory (Al, O). Tepelné zpracování se obvykle neprovádí.
- slitiny α s malým podílem tvárné β fáze. Kromě α stabilizátorů obsahují 1 - 2% β stabilizátorů.
- ***$\alpha + \beta$ slitiny*** – metastabilní slitiny, které obsahují kombinaci α a β stabilizátorů, vlastnosti jsou ovladatelné tepelným zpracováním (při obsahu hliníku nad 9 hm.% precipituje Ti_3Al ($T_{rozp} = 550$ °C), během žíhání přerozdělení prvků mezi α a β fázemi, při dostatečném množství α stabilizátorů může Ti_3Al precipitovat v α fázi)
- ***β slitiny*** – obsahují dostatečné množství β stabilizátorů, aby byla β fáze stabilní během kalení a během stárnutí precipituje α fáze, metastabilní slitiny, vlastnosti jsou ovladatelné tepelným zpracováním, (intersticiální zpevnění, zpevnění tuhého roztoku, dislokační zpevnění, precipitační zpevnění – separace fází ($\beta_{lean} + \beta_{rich}$) – v silně stabilizovaných slitinách, vznik ω fáze – méně stabilizované slitiny, precipitace α fáze – výrazné zpevnění)

Vliv přísadových prvků na konstituci slitin

Interakce mezi legujícími přísadami není prozatím dobře objasněna

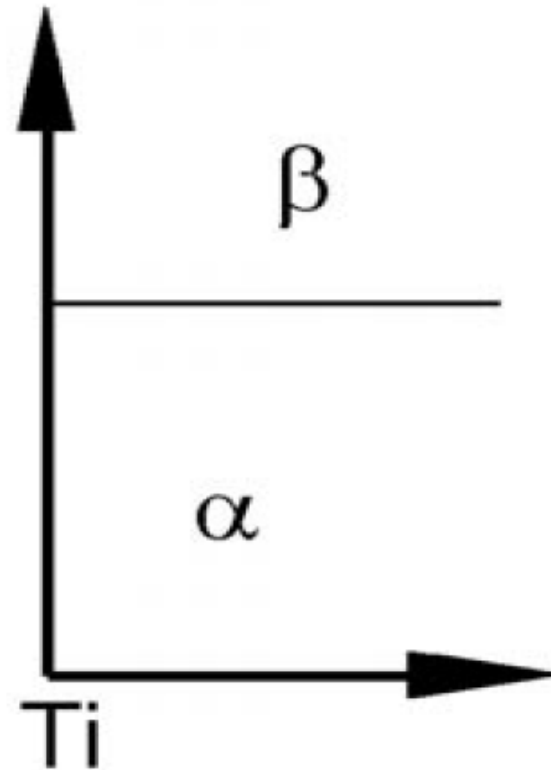

Stabilizátory α - fáze:

Al, N, O, C,

substituční prvky zpevňují tuhý roztok
(velikost atomů, elektronová struktura)

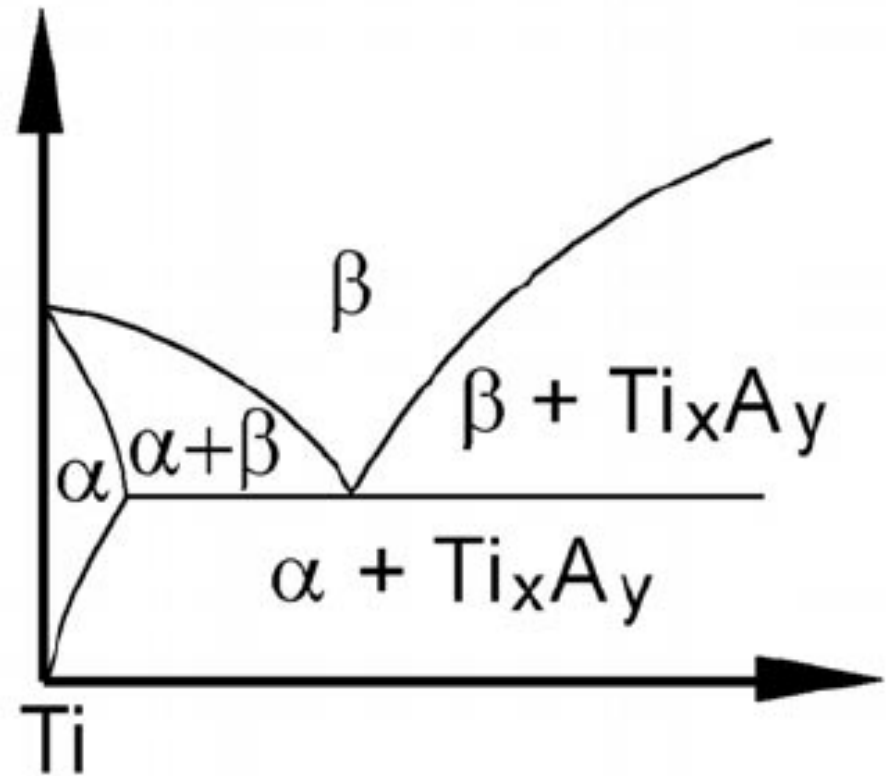
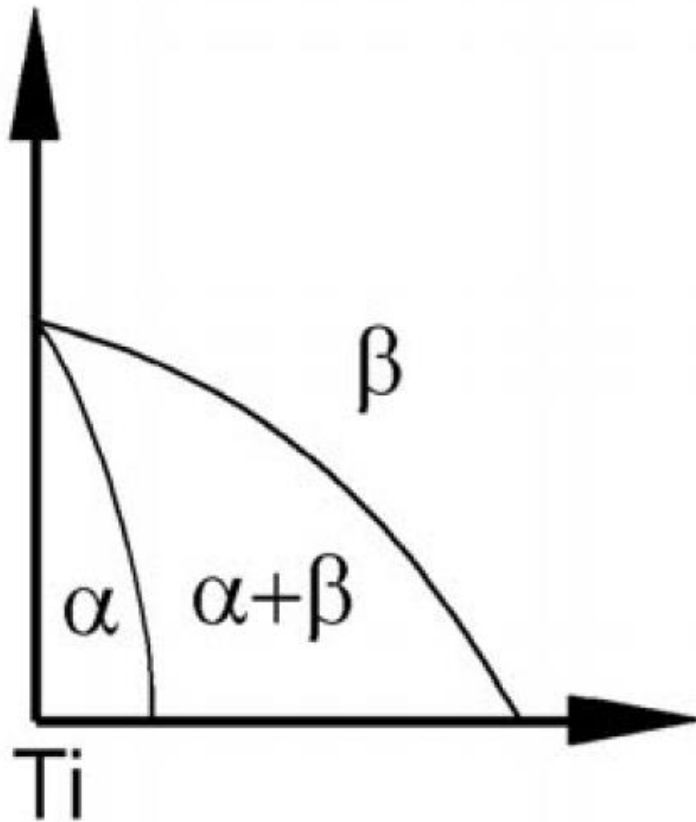
$$[\text{Al}]_{\text{eq}} = [\text{Al}] + 0,33 [\text{Sn}] + 0,17 [\text{Zr}] + 10 [\text{O} + \text{C} + 2\text{N}]$$

Neutrální prvky: Sn, Zr,

téměř neovlivňují teplotu přechodu
 α/β

Stabilizátory β fáze

Stabilizátory β fáze:

V, Mo, Ta, Nb

některé atomy zpevňují

tuhý roztok, některé ne (např. Nb)

$[Mo]_{eq} = [Mo] + 0,67 [V] + 0,44 [W] + 0,28 [Nb] + 0,22 [Ta] +$

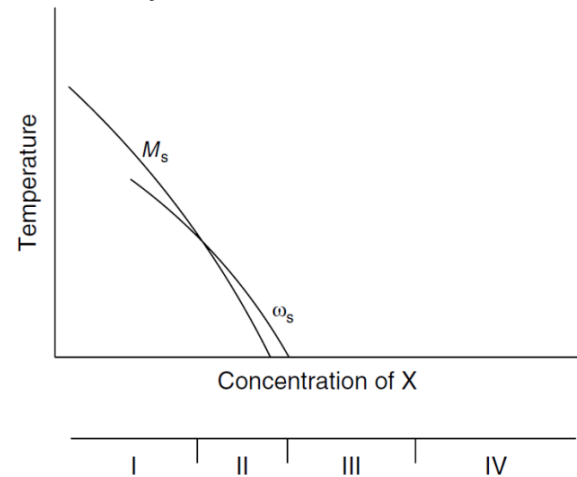
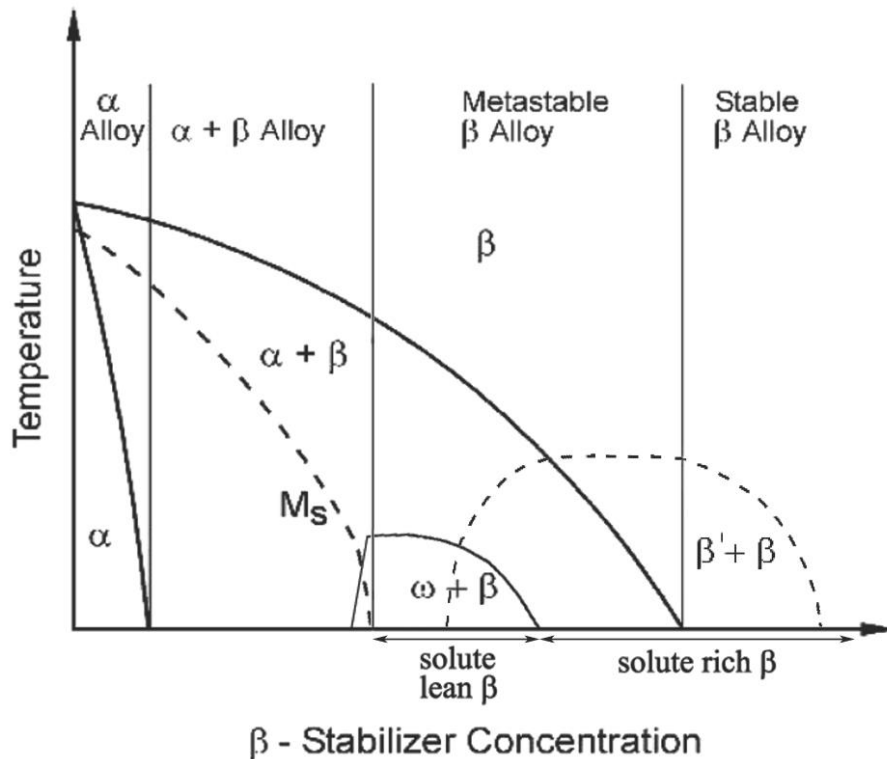
$+ 2,9 [Fe] + 1,6 [Cr] + 1,25 [Ni] + 1,7 [Mn] + 1,7 [Co] - 1,0 [Al]$

β eutektoidní rozpad: Fe, Cr,

Cu, Ni, Si

vytvářejí minoritní fáze

Vliv teploty na fázové složení titanových slitin

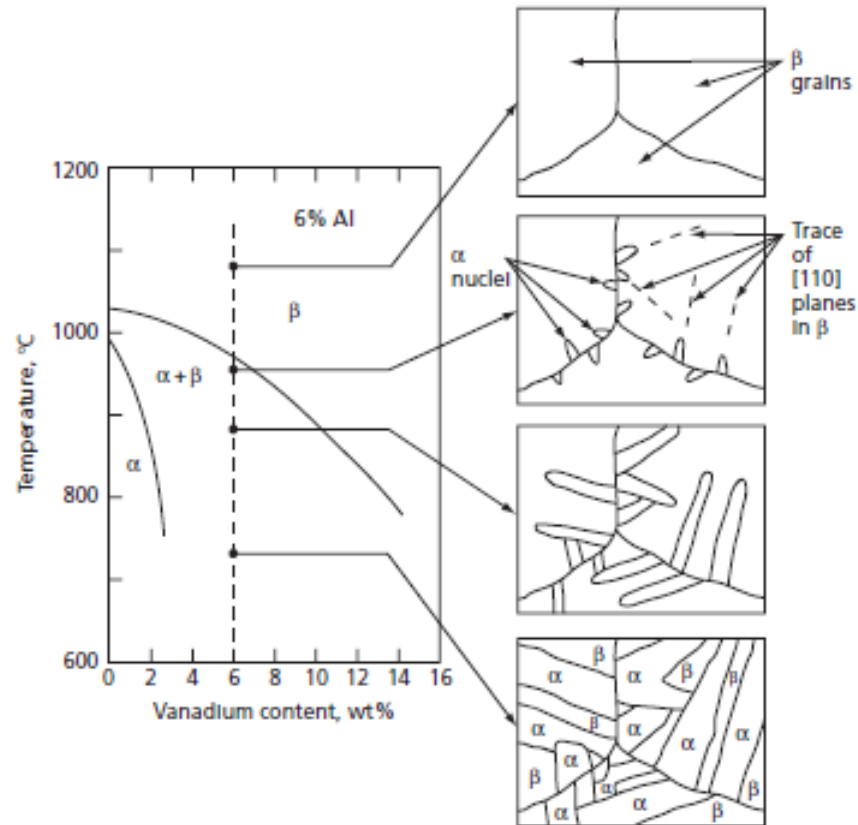
- kde: I – oblast tvorby α' martenzitu
II – β + atermická fáze ω
III – β + fáze ω vzniklá stárnutím
IV - β (metastabilní nebo stabilní)

Slitina Ti-6Al-4V

- typ $\alpha + \beta$, přeměna $\alpha + \beta \rightarrow \beta$ při 995 °C, hustota 4,43 g/ccm,
- vytvrditelná až na 1100 MPa do tloušťky 25 mm,
  - dobrá svařitelnost, obrobitelnost jako austenitická ocel,
  - použitelnost v rozmezí (-210 až + 400 °C), s klesající teplotou roste pevnost
  - únavové vlastnosti silně závisejí na kvalitě povrchu, mikrostruktuře, prostředí, napěťovém cyklu

Mikrostrukturu slitiny Ti – 6Al – 4V lze řízeně ovládat tepelným zpracováním

Příklad TZ:

Schéma vzniku Widmanstättenovy dvoufázové $\alpha + \beta$ struktury v Ti – 6Al – 4V slitině při pomalém ochlazování z oblasti β fáze

Typy fázových transformací v titanu a jeho slitinách

Martenzitická přeměna: α' a α'' (v čistém Ti, $\alpha + \beta$ slitinách),

- 2 morfologie fáze α' (laťkový a deskový martenzit)
- 2 krystalové struktury (hexagonální α' a ortorombická α'')

Displacivní transformace: - ω fáze (prekurzor pro tvorbu α fáze)

- bezdifúzní transformace
- reverzibilní transformace s malou teplotní hysterezí
- neexistuje habitová rovina

Fluktuace složení:

- spinodální rozpad

Nukleace a růst α fáze:

- přímá nukleace
- nukleace s využitím „prekurzoru“

Reakce uspořádání:

- SRO,
- LRO,
- vliv třetích prvků, včetně kyslíku

Obdobně široká škála fázových transformací jako ve slitinách na bázi železa

Technická důležitost jednotlivých typů transformací

Martenzit

- martenzit v Ti slitinách není tvrdý
- důležitý prostředek pro zjemnění mikrostruktury v tenkých průřezech

Displacivní transformace (ω fáze)

- shlukování (clustering) poloh atomů (bezdifúzní, „shuffle“)
- důležitý mechanismus při tvorbě „prekurzoru“ tvorby α fáze
- klíčový význam při řízení tvorby α fáze během tepelného zpracování dvoufázových slitin

Fluktuace složení (fázová separace, homogenní transformace)

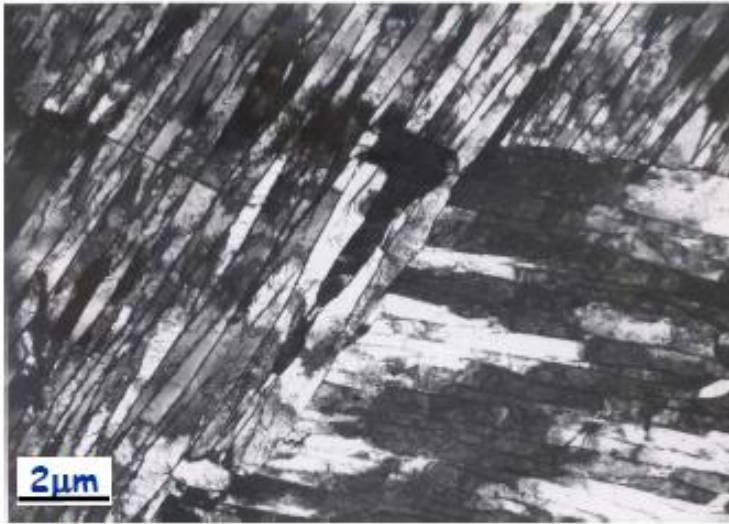
- spinodální rozpad přesyceného tuhého roztoku

Nukleace a růst precipitátů α fáze

- velikost, distribuce a četnost na jednotku objemu řídí pevnostní vlastnosti
- u tlustých průřezů je důležité použít „prekurzorní“ nukleační místa

Morfologie α' martenzitu

Lat'kový martenzit

- vysoká teplota M_s
- vysoká hustota dislokací
- habitová rovina $\{111\}_\beta$
- typický produkt v CP (komerčně čistý) Ti a v α slitinách

Deskový martenzit

- nízká teplota M_s
- vysoká hustota dislokací, trans. dvojčata
- habitová rovina $\{334\}_\beta$
- typický produkt v kalených β slitinách a v $\alpha + \beta$ slitinách

Popouštění (stárnutí) α' martenzitu

Hexagonální α'

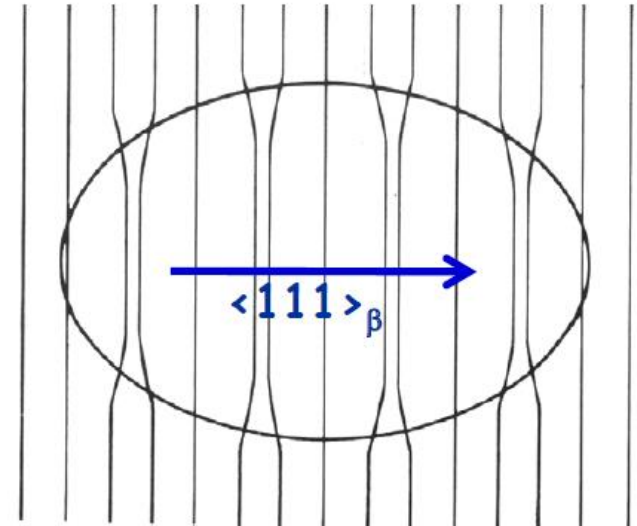
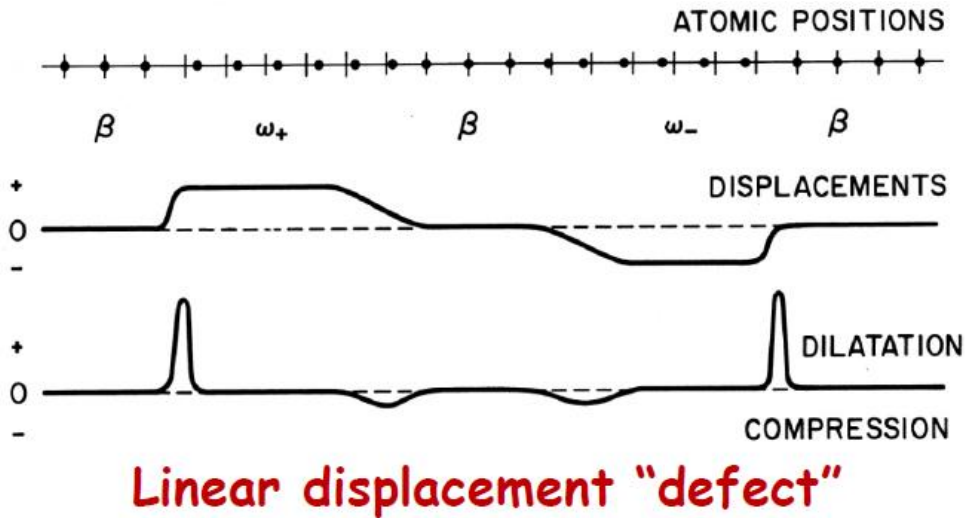
- Vzniká nukleací a smykem – zdědí chemické složení β matrice
- Je to hexagonální α -Ti fáze přesycená legujícími prvky (β stabilizátory)
- Stárnutí způsobuje precipitaci β fáze nebo vznik eutektoidních produktů (β fáze nukleuje heterogenně, distribuce hrubých částic, nepřispívá ke zpevnění)

Ortorombický α''

- α'' fáze je silně přesycená Mo, příp. dalšími β prvky
- Rozpadá se za vzniku jemných precipitátů β fáze
- Jedná se o spinodální reakci, která je doprovázena velkým zvýšením tvrdosti, ale poklesem houževnatosti

Schéma displacivní $\beta \rightarrow \omega$ fázové přeměny

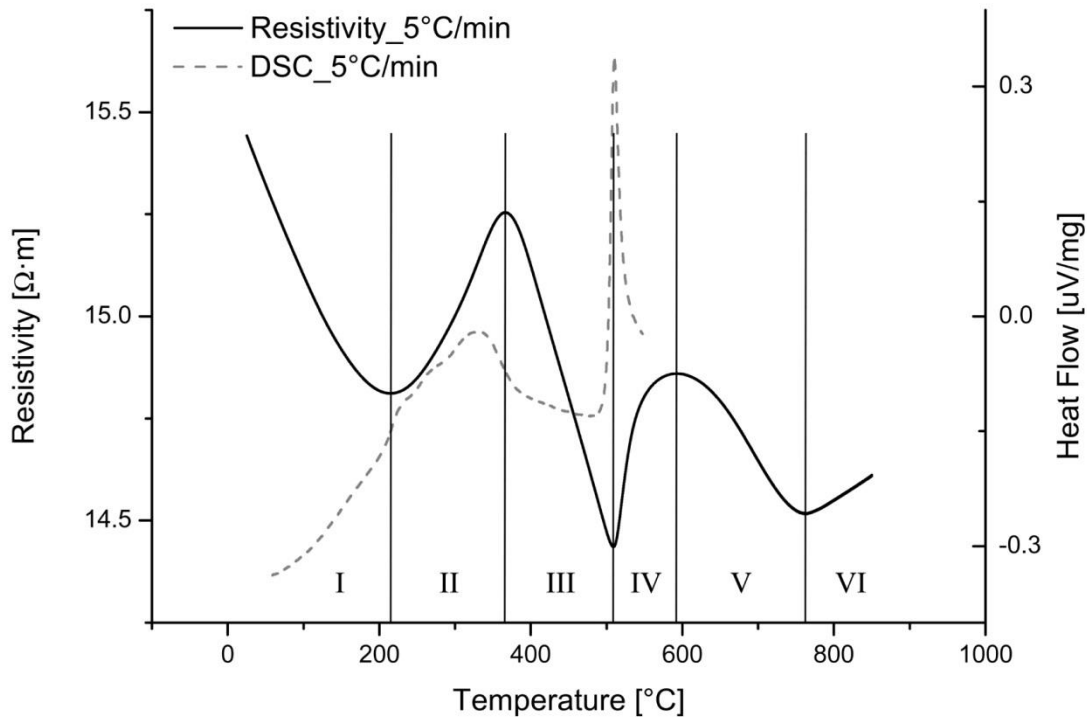
- atermický vznik ω fáze
- posuvy atomů vyvolávají tahová a tlaková napětí

- příklad shlukování atomových poloh
- bezdifúzní přeměna – nedochází k výměně atomových pozic (mechanismus „shuffle“)
- atermický charakter
- prekurzorem vzniku ω fáze je komplexní „streaking“ v SAED difraktogramech (difuzní rozptyl elektronů v určitých směrech)
- při vyšších teplotách: stabilizace a růst ω fáze (difúzní proces spojený se změnami chemického složení)

Transformace $\beta \rightarrow \omega \rightarrow \alpha$

In – situ měření: elektrického odporu, diferenciální scannovací kalorimetrie (DSC)
Rychlost ohřevu: 5 °C/ min.

- I. Rozpouštění atermické ω fáze, reverzibilní bezdifúzní proces
- II. Stabilizace a růst izotermické ω fáze – difúzní proces
- III. Rozpouštění ω fáze
- IV. Precipitace α fáze
- V. Rozpouštění α fáze
- VI. Nad přechodovou teplotou – pouze β fáze

Reakce uspořádání (SRO a LRO)

dvě reakce, ale pouze první má význam pro konvenční Ti slitiny

α_2 (Ti_3Al)

- vznik koherentních precipitátů v α fázi při Al > 6 hm. %
- uspořádání na krátkou vzdálenost začíná při cca 4 hm. % Al
- zvýšený obsah kyslíku stabilizuje α_2
- během deformace dochází k protínání α_2 a dochází k lokalizaci skluzu

to je špatné pro: iniciaci únavové trhliny, odolnost vůči korozi pod napětím, tažnost

to je dobré pro: odolnost vůči šíření únavové trhliny

B2 (CsCl) – pouze u Ti aluminidů

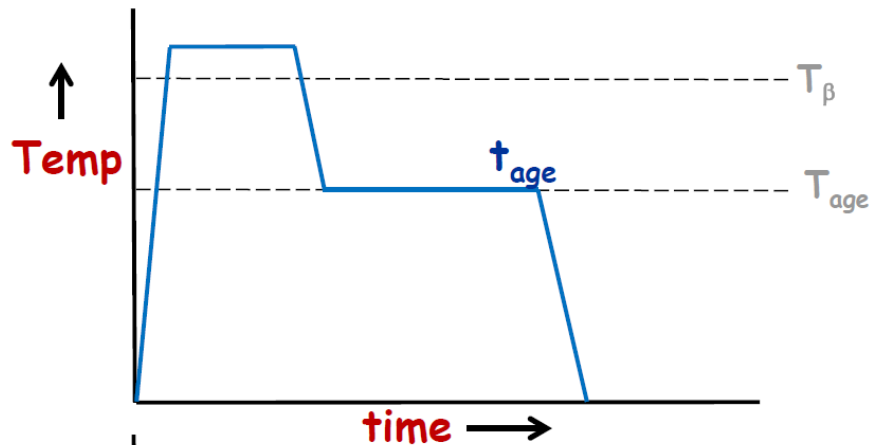
- vzniká uspořádáním atomů v β fázi v Ti aluminidech
- rozkládá se spinodální reakcí během stárnutí (nízká tažnost, špatná celková tvárnost)

Tepelného zpracování dvoufázových titanových slitin

Zpravidla kombinace vysokoteplotního ohřevu, kalení a stárnutí

Parametry TZ umožňují optimalizaci výsledné mikrostruktury a vlastností

Příklady: TZ s vysokoteplotním ohřevem nad T_β (β transus)

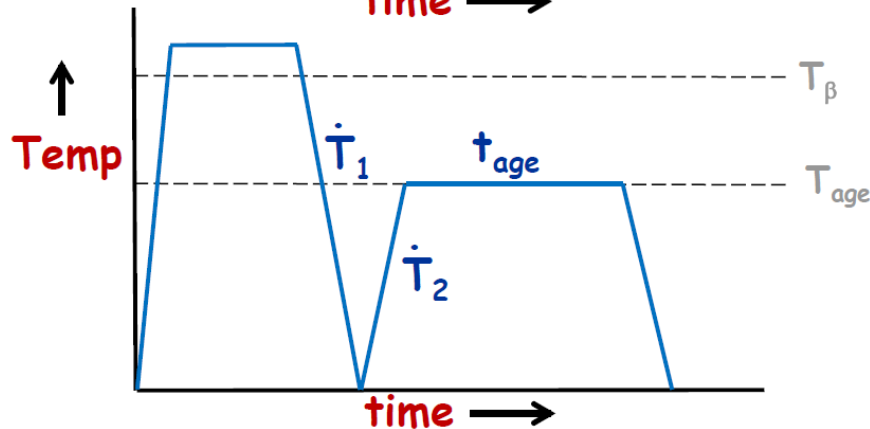

Důležité parametry:

rychlost ochlazování na T_{AGE}

T_{AGE}

t_{AGE}

Důležité parametry:

rychlost ochlazování při kalení

rychlost ohřevu dT/dt k t_{AGE}

T_{AGE}

Pozn.: V technické praxi se velmi často používá vysokoteplotní ohřev pod T_β